

ТРУДО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИНЦИПІВ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

LABOR-LEGAL CHARACTERISTICS OF THE PRINCIPLES OF PREVENTING AND COMBATING CORRUPTION

Костоґриз Я.О., к.ю.н.,
перший заступник керівника

Солом'янська окружна прокуратура міста Києва

Стаття присвячена з'ясуванню трудо-правового змісту принципів запобігання і протидії корупції. Встановлюється, що принципи запобігання та протидії корупції у трудо-правовому контексті є фундаментальними, універсальними та імперативними ідеями (нормативно-керівними положеннями), які відображають об'єктивні закономірності соціально-правового розвитку сфери праці та зайнятості, а також є засадничою основою для забезпечення належного рівня доброчесності в сфері дії трудового права. Для цих принципів у їх трудо-правовому контексті їх наукового осмислення характерними є певний набір основних ознак. По-перше, ці принципи прямо чи опосередковано визначають антикорупційний зміст і спрямованість норм трудового права України. По-друге, принципи запобігання і протидії корупції спрямовують правотворчу та правозастосовну діяльність у сфері трудового права, забезпечуючи верховенство права та правову законність при реалізації трудових прав та обов'язків суб'єктами трудового права. По-третє, ці принципи забезпечують системність та цілісність трудового права України, системно інтегруючи антикорупційні стандарти до загальної структури правового регулювання праці та зайнятості. По-четверте, принципи запобігання і протидії корупції гарантують захист прав та законних інтересів суб'єктів трудових відносин, встановлюючи механізми запобігання та протидії корупції у сфері праці та зайнятості. По-п'яте, ці принципи сприяють ефективній реалізації свободи праці, а також уможливають повноцінну реалізацію правового статусу працівника, роботодавця, профспілки та інших суб'єктів права, забезпечуючи при цьому оптимальне поєднання законних інтересів усіх суб'єктів трудового права в умовах невідчужуваності, сприяючи таким чином правопорядку у сфері дії трудового права України. У трудо-правовому контексті структури принципів запобігання та протидії корупції в Україні зазначимо, що вони поділяються на три групи: загальноправові, трудо-правові (галузеві) та інституційні.

Ключові слова: антикорупційні стандарти, запобігання корупції, принципи права, протидія корупції, сфера дії трудового права, трудове право.

The article focuses on elucidating the labor law aspects of the principles for preventing and combating corruption. It establishes that these principles, within the context of labor law, are fundamental, universal, and imperative ideas – normative and guiding provisions – that reflect the objective laws of social and legal development in the field of labor and employment. They serve as the foundation for ensuring a proper level of integrity within labor law. These principles, as understood scientifically in their labor law context, are characterized by several key features. Firstly, they directly or indirectly determine the anti-corruption content and orientation of the norms of Ukraine's labor law. Secondly, they guide law-making and law enforcement activities in the labor law sphere, ensuring the rule of law and legal legitimacy in the execution of labor rights and obligations by the actors involved in labor law. Thirdly, these principles ensure the consistency and integrity of Ukraine's labor law by systematically integrating anti-corruption standards into the overall structure of legal regulation in labor and employment. Fourthly, the principles guarantee the protection of the rights and legitimate interests of the participants in labor relations by establishing mechanisms to prevent and combat corruption in the field of labor and employment. Fifthly, they promote the effective implementation of the freedom of labor and allow for the full realization of the legal status of employees, employers, trade unions, and other legal entities. This is achieved while ensuring an optimal balance of legitimate interests among all labor law actors under conditions of incorruptibility, thereby promoting law and order in the labor law domain. In the context of labor law, the structure of the principles for preventing and combating corruption in Ukraine is divided into three groups: general legal principles, labor law (branch) principles, and institutional principles.

Key words, anti-corruption standards, prevention of corruption, principles of law, anti-corruption, scope of labor law, labor law.

Постановка питання. Принципи права у загальному сенсі є основоположними ідеями, які своїм змістом розкривають і конкретизують «дух» права. Ці засадничі ідеї визначають способи впливу права на суспільні відносини, будучи орієнтиром для оцінки правомірності дій суб'єктів права, а також їх відповідності існуючому правовому порядку. Крім того, дані принципи є науково обґрунтованими та обов'язковими вимогами, яких повинні дотримуватися суб'єкти права, уникаючи дій, що не відповідають встановленим принципам, а також відображають закономірності суспільного буття [1, с. 712]. Разом з тим, важливо зазначити, що принципи права, будучи взаємопов'язаними елементами системи фундаментальних ідей права, не є за своєю суттю абсолютно однорідними, а тому поділяються на різні групи та види. У зв'язку з цим українські вчені наголошують, що комплексне наукове осмислення принципів у всьому їхньому різноманітті сприяє найбільш повному теоретико-практичному розумінню соціально-правового феномену, принципи якого аналізуються у відповідному науковому контексті [2, с. 174].

Серед цих основоположних ідей особливе місце посідають принципи запобігання та протидії корупції, які є важливою складовою правової системи. Поряд із тим, «не зважаючи на колосальне значення протидії корупції для розбудови правової держави, в національному зако-

нодавстві відсутні як точне визначення цього поняття, так і основні засади протидії корупції» [3, с. 125]. При цьому, якщо в загальноправовому та адміністративно-правовому контексті питання визначення сутності та структури засадничих ідей запобігання та протидії корупції вже були розкриті українськими ученими [див., напр.: 4; 5], ці принципи ще не розглядалися в контексті науки трудового права України, у межах якої зазначені принципи постають в якості фундаментальних ідей, спрямованих на охорону публічних інтересів в означеній сфері та на захист прав та інтересів учасників трудових відносин та суміжних правових відносин. З огляду на це, можемо констатувати потребу вирішення цього питання.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Хоча принципи запобігання і протидії корупції ще не розкривались юристами-трудо-правниками, слід констатувати наявність значного обсягу наукових праць учених і дослідників, в яких розкриваються засадничі ідеї трудового права України, серед яких В.В. Гаєвий, В.Г. Костенко, Д.В. Лубінець, В.П. Мельник, О.В. Москаленко, Ю.О. Остапенко, П.Д. Пилипенко, Н.Г. Солонинка, О.В. Старчук, О.М. Ярошенко та ін. На основі наукових позицій цих та ін. учених можемо сформулювати актуальну наукову думку стосовно трудо-правових властивостей принципів запобігання і протидії корупції.

Отже, **метою** статті є з'ясування трудо-правового змісту принципів запобігання і протидії корупції. Для досягнення цієї мети слід виконати такі *завдання*: 1) розкрити підходи до визначення поняття «принципи права», на основі чого сформулювати визначення поняття «принципи запобігання та протидії корупції»; 2) визначити трудо-правову характеристику принципів запобігання та протидії корупції; 3) окреслити структуру системи принципів запобігання та протидії корупції в контексті засадничих ідей трудового права України.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наявної наукової літератури дозволяє дійти висновку, що більшість вітчизняних учених розкривають зміст принципів права в якості обов'язкових ідей, засад, які виконують певні соціально та юридично значимі функції. Наприклад, А.М. Колодій зауважує, що принципами права слід вважати відправні ідеї буття права, а саме ті з них, що «виражають найважливіші закономірності, підвалини даного типу держави і права, є порядковими із сутністю права та утворюють його основні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу» [6, с. 43]. У свою чергу В.В. Карпунцов і Р.В. Вереша звертають увагу на те, що така імперативність принципів стосується нормативно-правового забезпечення та правореалізації в конструюванні соціального буття. Так науковці зазначають, що такими принципами постають «основоположні засади, які є підґрунтям побудови власне законодавства у цілому та кожної конкретної норми зокрема, а також базовими положеннями для застосування норм права відповідними органами, що реалізують відповідальність» [7, с. 105].

При цьому слід мати на увазі, що функціональне вираження принципів є лише однією з їх ключових характеристик, а тому окремими правниками також робились спроби окреслити загальний зміст принципів, а саме їх природу, юридичний сенс і соціально-правове значення. Наприклад, О.В. Старчук і М.В. Сокол зазначають, що принципи права постають в якості «ідей, теоретичних, нормативно-керівних положень того чи іншого виду людської діяльності, які конкретизуються в змісті правових норм та об'єктивно-зумовлені матеріальними умовами існування суспільства» [8, с. 172]. У свою чергу Т.Я. Багрий зауважує, що принципи права є «універсальними, фундаментальними, базовими положеннями, ідеями, що відображають глибинні засади людського буття, загальні зв'язки, що утворюються між учасниками правовідносин унаслідок суспільної взаємодії і є засадами для правового розвитку» [9, с. 45]. Комплексну природу принципів права також розкриває В.В. Гладкий, на думку якого, принципи права постають в якості «об'єктивно існуючих закономірностей, виявлених (усвідомлених) та сформульованих в якості фундаментальних (основоположних) ідей (ідеалів), що для забезпечення юридичної визначеності конкретизуються загальними вимогами імперативного (субімперативного) характеру (як правило закріплені в законодавчих актах чи в інших формах права), а за своїм призначенням – забезпечують цілісність правової системи і правовий порядок в цілому (в процесі нормотворчої діяльності, реалізації норм права та законодавства, визначення правомірності актів, виражених в діях і документах), будучи «координатами» панування права» [10, с. 190].

Виходячи з викладеного, можемо дійти висновку, що під принципами запобігання та протидії корупції слід розуміти фундаментальні, універсальні та імперативні ідеї (нормативно-керівні положення), що відображають об'єктивні закономірності соціально-правового розвитку, а також обумовлені необхідністю забезпечення доброчесності (непідкупності) у державі та суспільстві, будучи методологічною основою для формування, прийняття та реалізації норм законодавства про запобігання та протидію корупції, спрямовуючи правотворчу та правозастосовну діяльність у відповідній (антикорупційній) сфері, забезпечуючи при цьому цілісність та ефективність правової системи у комплексному процесі протидії будь-яким корупційним проявам у діяльності суб'єктів права.

При цьому для з'ясування трудо-правових властивостей принципів запобігання та протидії корупції необхідно розглянути підходи учених до розуміння принципів трудового права України. Зокрема, С.М. Терницький зазначає, що ці принципи є «вихідними ідеями, які відображають основні характерні риси і зміст галузі права та його інститутів» [11, с. 45]. Схожим чином визначає принципи трудового права О.В. Москаленко, зауважуючи, що такі принципи є «верховними ідеями, що є онтологічним базисом для побудови всієї системи трудового права, його інститутів і норм» [12, с. 69]. У свою чергу О.В. Старчук зазначає, що принципами трудового права є «такі засадничі ідеї трудового права, які визначають зміст і спрямованість його норм та характеризуються системністю, взаємоузгодженістю, загальнообов'язковістю, універсальністю, стабільністю, предметною визначеністю, загальнозначущістю й регулятивністю» [13, с. 204].

Більш комплексно до визначення поняття «принципи трудового права» підійшли В.П. Мельник і Н.Г. Солонинка, вказуючи на те, що принципи трудового права – це принципи права, для яких характерний певний набір особливих рис, основними з яких є наступні: «це засадничі ідеї, керівні (вихідні) засади, відправні положення, виражені в цій галузі права; вони визначають сферу дії трудового права; вони визначають порядок установлення прав та обов'язків суб'єктів, гарантії захисту їхніх прав і законних інтересів; вони визначають зміст, спрямованість і закономірність правового регулювання трудових відносин; зумовлені об'єктивними закономірностями існування, рівнем розвитку суспільства; спрямовані на забезпечення єдності, цілісності й системності трудового права; покликані сприяти ефективності права на працю, інших трудових прав на основі оптимального поєднання потреб та інтересів учасників правових відносин із питань праці» [14, с. 134]. Також ключові ознаки принципів трудового права розкриває О.В. Старчук, зауважуючи, що для принципів трудового права характерні такі особливості: системність і взаємоузгодженість принципів трудового права; предметна визначеність принципів трудового права (виражають суть норм трудового права); мають характер загальнообов'язковості; мають універсальний характер; є довготривалими (у контексті свого існування), що визначає їхню стабільність; регулятивність (визначають саму норму, що регулює правовідносини у сфері праці) [13, с. 204].

Враховуючи викладене, можемо окреслити сутнісну та функціональну трудо-правову характеристику принципів запобігання та протидії корупції в Україні. Так, *принципи запобігання та протидії корупції у трудо-правовому контексті* є фундаментальними, універсальними та імперативними ідеями (нормативно-керівними положеннями), які відображають об'єктивні закономірності соціально-правового розвитку сфери праці та зайнятості, а також є засадничою основою для забезпечення належного рівня доброчесності в сфері дії трудового права. При цьому, розглядаючи трудо-правову сутність принципів запобігання та протидії корупції як нормативно-керівних положень, зазначимо, що ці засадничі ідеї:

- 1) прямо чи опосередковано визначають антикорупційний зміст і спрямованість норм трудового права України, сприяючи формуванню правових інститутів, спрямованих на запобігання корупційним проявам у сфері праці та зайнятості;
- 2) спрямовують правотворчу та правозастосовну діяльність у сфері трудового права, забезпечуючи верховенство права та правову законність при реалізації трудових прав та обов'язків суб'єктами трудового права;
- 3) забезпечують системність та цілісність трудового права України, системно інтегруючи антикорупційні стандарти до загальної структури правового регулювання праці та зайнятості;
- 4) гарантують захист прав та законних інтересів суб'єктів трудових відносин, встановлюючи механізми запобігання та протидії корупції у сфері праці та зайнятості;
- 5) сприяють ефективній реалізації свободи праці, а також уможливають повноцінну реалізацію правового статусу працівника, роботодавця, профспілки та інших суб'єктів

права, забезпечуючи при цьому оптимальне поєднання законних інтересів усіх суб'єктів трудового права в умовах невідкладності, сприяючи таким чином правопорядку у сфері дії трудового права України.

Отже, принципи запобігання та протидії корупції у трудо-правовому контексті виступають як основоположні ідеї у сфері дії трудового права України, що, з одного боку, характеризуються спільними (базовими) рисами принципів права та принципів трудового права, а з іншого – привносять до системи принципів трудового права України специфічний антикорупційний аспект, забезпечуючи достатню нормативну та методологічну основу для формування, утвердження та реалізації комплексної антикорупційної політики у сфері праці та зайнятості.

Осмилюючи у трудо-правовому контексті структуру принципів запобігання та протидії корупції в Україні зазначимо, що вони поділяються на три групи: загальноправові, трудо-правові (галузеві) та інституційні.

Загальноправові принципи трудового права, які є засадничими ідеями запобігання та протидії корупції, для яких у цілому характерним є те, що вони безпосередньо відображають ключові ідеї правопорядку, а тому пов'язують усі правові галузі в єдину систему права, забезпечуючи таким чином єдність правопорядку. До таких принципів слід відносити такі засадничі ідеї, як принцип верховенства права, законності, людиноцентризму, рівності, справедливості та ін. [15, с. 9-10].

Що ж стосується галузевих принципів запобігання та протидії корупції в трудо-правовому контексті їх осмислення, то такими принципами є особливі принципи трудового права, які випливають із загальноправових принципів та стосуються упорядкування правовідносин у сфері дії трудового права задля забезпечення правопорядку в цій сфері. Відтак, враховуючи сутнісний зміст принципів трудового права України, доходимо думки, що в розглядуваному контексті трудо-правовими принципами запобігання та протидії корупції слід розуміти комплекс основоположних керівних ідей та концептуальних орієнтирів, відображених у трудовому праві України та прямо чи опосередковано спрямованих на регулювання поведінки суб'єктів трудових (та суміжних їм) відносин для запобігання та протидії корупції. До таких принципів слід віднести наступні засадничі ідеї: принцип свободи праці; принцип гідної праці та пріоритету

людини у виробничих відносинах; принцип гарантованого захисту прав і законних інтересів суб'єктів трудового права; принцип гармонійної стабільності трудових правовідносин; принцип соціального діалогу, скорельованого оптимальним поєднанням централізованого та локального правового регулювання у сфері праці та зайнятості.

Третю групу принципів запобігання та протидії корупції, що мають трудо-правову природу, є інституційні (інакше – особливі) принципи запобігання та протидії корупції у сфері дії трудового права. Ключовими такими принципами слід назвати, зокрема: принцип відкритості (прозорості) кадрових процедур; принцип антикорупційного контролю у сфері трудових правовідносин; принцип запобігання конфлікту інтересів; принцип захисту та заохочення викривачів корупції; принцип відповідальності роботодавця за корупційні правопорушення.

Висновки. Принципи запобігання та протидії корупції (загальноправові, галузеві та інституційні) постають в якості засадничих ідей, які визначають спрямованість і зміст норм трудового права, сприяючи забезпеченню належного рівня правопорядку в сфері дії трудового права України, а саме шляхом культивування доброчесності (непідкупності) серед працівників і роботодавців. Розглядувані засадничі ідеї виконують комплекс функцій (зокрема, антикорупційну, соціальну, нормативно-регулятивну, виховну та ін.), формуючи таким чином цілісний набір «координат» для правотворення та правореалізації в зазначеній сфері з тим, щоби попереджати дії (бездіяльність, рішення), які містять ознаки корупції (можуть спричинити корупцію), а також своєчасно та пропорційно протидіяти появі корупції в цій сфері. З огляду на це, принципи запобігання та протидії корупції в трудовому праві є одними з найважливіших складових елементів сучасної антикорупційної політики в Україні, забезпечуючи інтеграцію антикорупційних стандартів у систему трудового права та сприяючи таким чином створенню комплексного механізму боротьби з корупційними правопорушеннями в державі загалом та у відносинах з приводу праці та зайнятості, зокрема. Критичний аналіз сутнісного змісту розглядуваних принципів, а також їх переліку (загальноправових, галузевих та інституційних засадничих ідей) також вказує на потребу їх нормативно-правового забезпечення, а саме шляхом закріплення в тексті чинного Кодексу законів про працю України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаєвий В.В. Поняття і ознаки принципів правового регулювання соціальної безпеки в умовах розвитку концепції громадянського суспільства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 711-715.
2. Панченко М.В. Правовий механізм забезпечення гідної праці державних службовців України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2019. 455 с.
3. Бондаренко О.С. Концепція кримінально-правової протидії корупції в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2021. 551 с.
4. Берлач А.І. Основні принципи запобігання та протидії корупції в Україні: характеристика та стан додержання. *Сучасний стан та перспективи розвитку адміністративного права та процесу*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10–11 жовтня 2014 р.). Одеса: ОДУВС, 2014. С. 172-179.
5. Литвиненко В.І. Мета та принципи діяльності суб'єктів протидії корупції. *Форум права*. 2015. № 4. С. 162-168.
6. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42-46.
7. Карпунцов В.В., Вереша Р.В. Принципи права в системі нормативно-правового регулювання. *Modern methods for the development of science: Abstracts of I International Scientific and Practical Conference (Haifa, January 09–11, 2023)*. Haifa: European Conference, 2023. С. 105-108.
8. Старчук О.В., Сокол М.В. Про сутність категорії «принципи цивільного права України». *Актуальні питання реформування правової системи*: зб. матеріалів XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 24–25 червня 2016 р.). Луцьк: Вид-во «Вежа-Друк», 2016. С. 172-174.
9. Багрий Т.Я. Принцип верховенства права як умова розвитку сучасного українського конституціоналізму. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 44-51.
10. Гладкий В.В. Нормування трудових прав осіб з інвалідністю: перспективи використання в Україні досвіду США. *Формування сучасної парадигми розвитку суспільства*: колективна монографія. Харків: СГНТМ «Новий курс», 2022. С. 172-194.
11. Терницький С.М. До проблеми визначення сутності поняття «принципи проведення конкурсу на державну службу». *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 4 (29). С. 45-48.
12. Москаленко О.В. Проблеми втілення принципів трудового права під час воєнного стану. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Серія: Право*. 2023. Вип. 37. С. 58-76. doi:10.34142/23121661.2023.37.09.
13. Старчук О.В. Щодо ознак принципів трудового права України. *Публічне право*. 2013. № 1. С. 200-206.
14. Мельник В.П., Солонинка Н.Г. Поняття і класифікація принципів трудового права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 44, Т. 1. С. 134-138.
15. Костогриз Я.О. Загальноправові принципи трудового права як засаднича основа запобігання і протидії корупції. *Соціальне право*. 2024. № 1. С. 7-15.